

Västmanlands läns museum
Kulturmiljö Rapport B
2011:B11

Fläckebo kyrka

- fasad- och fönsterrenovering

Antikvarisk rapport

Fläckebo klockarbol 1:2
Fläckebo socken
Västmanlands län

Anna Ahlberg



Fläckebo kyrka
- fasad- och fönsterrenovering

Antikvarisk rapport

Fläckebo klockarbol 1:2
Fläckebo socken
Västmanlands län

Länsmuseets dnr: VLM 110168

Anna Ahlberg

Utgivning och distribution:
Västmanlands läns museum
Karlskatan 2, 722 14 Västerås
Tel 021-39 32 22
E-post: lansmuseet@regionvastmanland.se
Hemsida: www.vastmanlandslansmuseum.se

© Västmanlands läns museum 2018.

Omslagsfoto: Fläckebo kyrka efter förgyllning av tornet, våren 2011, Ia Manbo, Västmanlands läns museum

Foto: Där inget annat anges är fotografier tagna av Anna Ahlberg, Västmanlands läns museum.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01172.

ISSN 1651-7342
ISBN 978-91-87828-50-8

Inledning

Fläckebo kyrka, i Fläckebo socken, är belägen cirka 1,5 mil väster om Sala i ett jordbruksdominerat landskap i övre delen av Svartåns dalgång. Kyrkan och kyrkogården ligger på en mindre höjd omgiven av slättbygd med utsikt över den grunda Fläcksjön. Här finns bebyggelse som under lång tid kännetecknat svenska kyrkplatser. Kyrkomiljön är mycket välbevarad och omfattar sockenmagasin och sex bevarade kyrkstallar. På andra sidan landsvägen återfinns komministergården, före detta klockarbostaden och en folkskola. Området Fläckebo kyrkby är utpekad i "Kulturminnesvårdsprogram för Sala kommun". Kyrkstallarna och komministergården är förklarad som byggnadsminne enligt 3 kap. i Kulturmiljölagen.

Den första kyrkan på platsen tros ha tillkommit på 1100-talet. Fläckebo nuvarande kyrka uppfördes på 1480-talet. Kyrkan exteriör präglas idag av om- och tillbyggnationer som skett under 1700- och 1800-talen. Kyrkogården har en rektangulär form där den äldsta delen av kyrkogården ligger i den övre delen, närmast kyrkan. Den nyare delen är placerad på den nedre delen mot Fläcksjöns strandområde. Gravvårdar av större kulturhistoriskt värde har utpekats i läns museets gravvårdsdokumentation 1995. Fläckebo kyrka omfattas av 4 kap. i Kulturmiljölagen.



1. Fläckebo kyrka och kyrkomiljö. Fläckebo kyrka är inringad.

Västerfärnebo-Fläckebo kyrkliga samfällighet ansökte den 21 september 2006 om tillstånd för bland annat utvändig renovering.¹ Tillstånd gavs av Länsstyrelsen den 9 oktober 2006, dnr 433-10550-06. Tillståndet omfattar fasadrenovering, målningsbehandling av fönster (ej korffönstret), åtgärder på lucka till sakristians fönster, ommålning av ljudluckor, förgyllning av tornets klot och kors samt omsättning av västra entréns trappa. Förgyllning av klot och kors genomfördes 2010. Övriga åtgärder, förutom omsättningen av trappan och målning av korffönster, genomfördes under 2011. Västmanlands läns museum har anlitats som antikvarisk medverkande. Antikvarisk expert under arbetet har varit bebyggelseantikvarie Anna Ahlberg som även sammanställt föreliggande rapport. Arbetena genomfördes under perioden juli till november 2011.

Historik



2. Fläckebo kyrka från sydväst.

Den första kyrkan på platsen tros ha tillkommit på 1100-talet. Nuvarande kyrka anlades under 1480-talet men har genomgått flera större om- och tillbyggnationer främst under 1798 och 1877. Större renoveringar, både av kyrkans interiör och exteriör, genomfördes också under 1950-, 1970- och 1980-talen. Vid en stor yttre upprustning 1956–1957 krymptes långsidornas fönsteröppningar, tidigare järnfönster ersattes med dubbla fönsterbågar i trä, de inre med blyinfattat nyantikglas. Östra gavelns fönster med glasmålning behölls. Långhusets falsade takplåtar från 1877 kasserades och ersattes med nuvarande, Från samma tid är de nedre tornfönstren, fast i enklare utförande av trä. Kyrkan har två rundbågiga portaler, en mitt på långhusets södra sida och en i tornet i väster, båda med kopparklädda pardörrar från 1956-1957. Arbetena syftade även till att åtgärda de fuktskador som då förekom i långhusets nedre murverk. Dränering lades därför runt kyrkan och fasaderna putsades med mer fuktbeständigt

¹ Eriksson Thorsten. *Utvändig renovering. Fläckebo kyrka*. 2006-09-21

KC-bruk. Vid den senaste yttre renoveringen 1984 skedde återgång till ett mer traditionellt kalkbruk.

Kyrkogården har utvidgats mot väster vid flera tillfällen under 1800-talet. År 1950 uppfördes ett bårhus, ritat av arkitekt Edvard Lundqvist, nordväst om kyrkan. År 1960 utvidgas begravningsplatsen i slutningen mot Fläcksjön och 1964 anlades en urlund.

Byggnadsvårdsåtgärder

De genomförda byggnadsvårdåtgärderna för den utvändiga renoveringen av Fläckebo kyrka omfattar ommålning av fönster, ljudluckor och lucka till sakristia samt fasadarbeten. Åtgärderna inleddes under juli 2011 med målningsarbeten. Därefter genomfördes putsarbeten på kyrkans fasad med medföljande plåtarbeten under september och november 2011. Vissa kvarstående delar genomfördes därefter under 2012.

Målningsarbete på fönster

Vid en inledande besiktning av kyrkans fönster konstaterades att fönsterbågar och karmar var i gott skick, inga rötskador på varken bågar eller karm kunde iaktas. Kittbortall och flagnande färg var vanligt förekommande. Bågar och karmar mot söder var i sämst skick. Ett flertal rutor hade stenskott eller sprickor och behövde bytas. Fönster som ska målas återfinns på kyrkans långhus (sex stycken), vapenhus (tre stycken), sakristian (ett fönster) samt i tornet (fyra stycken).



3. Fönster mot söder innan renovering.



4. Den äldre linoljefärgen kritade.



5-8. Flera fönster behöves kittas om, några fönsterrutor var spruckna och fick bytas ut.

Samtliga bågar och karmar har rengjorts med ljummet vatten och diskmedel. Lösa färgflagor har skrapats. Därefter har ytorna oljestrukits en gång för att därefter grundmålas, mellanstrukits och färdigstrukits. Löst kitt har avlägsnats och kittkompletteringar har skett vid behov. Trasigt glas har bytts till lika befintligt. I de fönster som var av behov av byte vid besiktningstillfället återfanns vanligt planglas. Målningsbehandlingen har genomförts med Wibo Linoljefärg i kulör NCS S 5010 G 50. Vid kittning har Wibo linoljekitt använts.



9-12. Kyrkans fönster efter de kittats om och målats med linoljefärg.



13. Tornfönster innan renoveringen



14. De nyttillverkade fönsterna efter renoveringen.

När målningsarbetet på de fyra fönsterna i tornet skulle genomföras konstaterades det att de var i så dåligt skick att de inte gick att bevara. Efter ett tilläggsbeslut från Länsstyrelsen tillverkades fyra nya fönsterbågar i samma utförande som de befintliga. Det äldre glaset återanvändes så mycket som var möjligt. Samtliga nyttillverkade fönster målningsbehandlades som de övriga.

Vid besiktningen diskuterades även de små fönsterrutorna vid urtavlor (fyra stycken) på tornet. Fönsterrutorna används vid justering och underhåll av urverket. Urtavlorna är svarta men befintlig kittfals på fönsterna är av någon anledning omålad. Dessa fönster omfattas inte av detta uppdrag och får åtgärdas vid annat tillfälle. Men då ställningarna var på plats genomfördes en konditionsbedömning av målningsentreprenören.



15. Fönsterrutorna vid urtavolorna. Från droppblecken har vatten runnit och påverkat putsen.



16. Luckorna vid sakristians fönster är plåtbeklädda.

Målningsarbete på ljudluckor och luckor vid sakristians fönster

Vid den inledande besiktning diskuterades även målningsarbetet för kyrktornets fyra ljudluckor och luckan framför fönstret i sakristian. Inga skador upptäcktes vid besiktningen. Dock diskuterades behandlingen av fönsterluckan vid sakristian. På luckornas insida återfinns äldre träplankor och det framkom önskemål om att byta ut dem. Detta avslogs efter diskussion med länsstyrelsen. Luckorna har rengjorts med ljummet vatten och diskmedel. Efter rengöringen har de rostskyddsbehandlats för att därefter målas med linoljefärg i kulör svart, lika som befintligt. Wibos linoljefärg och rostskyddsbehandling har använts.



17–20. Tornluckorna och luckorna vid sakristians fönster målades.

Putsning och avfärgning av fasader, skorsten, bårhus och grindstolpar

Putsade ytor som behandlas under denna entreprenad omfattar kyrkans samtliga fasader inklusive tornet, stigportarna och bårhusets fasad. De putsade ytorna behandlas likvärdigt och har putsats med luftkalkbruk och målats med våtblandad kalkfärg. Fasaderna har rengjorts genom tvättning med hetvatten samt borstning till fast underlag. Bomputs och sprickor har knackats ned och lagning med kalkbruk till fast underlag har skett. Avfärgning med kalkfärg våt har skett i två strykningar. Lös puts och färg kring fönsterkarmar och andra målningsytor togs bort och lagades i innan målningsarbetet påbörjas.

Kyrkan

Vid den första besiktningen konstaterades det att ytor med putssläpp finns på hela kyrkans fasad. Vanligt förekommande av putssläpp var i närhet vid vattenavrinning ex som vid stuprören på södra fasadens norra stuprör men även vid kyrkans södra fasad i väster, anslutningen mellan torn och långhus. Under södra fasadens västra fönster återfanns en stor yta med putssläpp. Här återfinns även en mycket grov fog mellan grundstenarna. Större ytor med putssläpp återfanns även på sakristians fasad. Mer övergripande putssläpp var synlig på hela tornet och kyrkans östra fasad.

Sprickbildningar förekom på ett flertal ställen men främst på långhusets norra fasad där de var omfattande. Fyra större sprickbildningar från takfoten och ned konstaterades samt ett flertal sprickbildningar under solbänkarna. På sakristian har takfoten sprickbildningar. På kyrkans södra fasad dokumenterades en större sprickbildning från takfoten och ner till grunden mellan porten och fönstret öster därom. På södra fasaden återfinns också sprickor vid fönsteröppningarna från solbänkarna och ned mot grunden, främst vid det västra fönstret.



21-22. Fasadputsens hade släppt på flera ställen. Extra tydlig vid utkastarna vid hängrännorna.



23. Putssläpp under fönster mot söder.



24. Putsen hade även släppt på tornet.



25–26. Vatten har runnit på fasaden på grund av felaktigt riktad plåt. Omfattande putssläpp på tornet.



27. Även på sakristians skorsten och fasad lossnade putsen.



28. Fasad mot öster innan fasadrenoveringen.



29. Södra fasaden under fasadarbetet.



30. Putsen vid sprickor hackas bort och fylls upp med ny puts.



31. Lagning av fasadputs på norra fasaden.



32. Putslagningar på norra fasaden.



33. Sprickor i takfoten.



34. Östra fasaden under pågående arbete.



35. Södra fasaden vid slutbesiktningen, omputsad och avfärgad.



36. Norra fasaden vid slutbesiktningen, omputsad och avfärgad



37. Tornet under pågående arbete.



38. Den omputsade men ej avfärgade skorstenen s



39. Östra fasaden vid slutbesiktningen.



40. Fasadarbetet på tornet genomfördes allra sist.

Bårhuset

Vid den första besiktningen konstaterades att stora putsläpp främst återfanns på bårhusets östra fasad som ligger i anslutning till kyrkogårdsmuren. Hög växtlighet och buskar gjorde det svårt att komma åt byggnaden vid besiktningen. Fasaden har tvättats och därefter borstats och knackats ner till fast underlag. Därefter har fasaden putsats med luftkalkbruk för att därefter avfärgats. Hängränorna och stuprör på bårhuset bedömdes uttjänta och nya prelackade hängrännor och stuprör monterades. Växtlighet har röjts.



41–43. Bårhuset innan renoveringen. Pust har släppt på den norra fasaden. Häng- och stuprännor läcker.



44. Bårhusets södra fasad efter renoveringen.



45. Bårhusets fasad mot norr och öst.

Stigportar

Det finns två ingångar till kyrkogården som har stigluckor, ingången från öster och söder. Vid båda ingångarna ligger kyrkogårdsmuren direkt mot stolparna. Vid besiktningen konstaterades att putsläpp återfinns där stenar ligger direkt mot den putsade ytan men även på stolparnas övre del. Dessa kan vara en effekt av vattenavrinningen från stolparnas huvar. Slagskador återfanns på flera av stolparnas hörn. Putsarbetet har genomförts lika som på kyrkans fasader.



46. Stigporten mot öster innan renoveringen.



47. Stigporten i öster innan renoveringen.



48. Putsskador vid anslutningen till muren.



49. Stigporten efter renoveringen.



50. Stigporten mot söder innan renoveringen.



51. Stigporten i söder efter renoveringen.



52. Stigporten i söder, mot kyrkan efter renoveringen.

Plåtarbete på solbänkar och droppbleck över urtavlor

Under arbetets gång konstaterades det att vattenavrinningen var bristfällig på vissa solbänkar. Lutningen var felaktig på ett par solbänkar och några hade hål i kopparplåten. På södra fasadens västra fönster samt vid koret var solbänkarna dessutom för korta vilket bidrog till att vatten rann fel med risk för frostsprängning i putsen som följd. Plåtslagare anlätades som justerade lutningen samt löt igen där hål fanns. Plåtens kondition undersöktes. De två solbänkar som var för korta förlängdes av plåtslagaren med ca 1 dm.

Under arbetet med tornet framkom att droppblecket över urtavlorna var felkonstruerade och genomrostade med ett stort antal hål. Droppblecken skyddar både klockan men även fasaden mot missfärgningar från det vatten som rinner från urtavlorna som är tillverkade av koppar. Efter diskussioner och tillstånd från Länsstyrelsen så nytillverkades droppblecken i koppar, efter de befintliga. De nya fick en liten annan placering och vinkling för att leda bort vattnet från fasaden. De droppbäck som är placerad under urtavlan behölls.

Justering genomfördes av fotrännan och droppbleck där taket och tornets möts på kyrkans södra fasad.



53-54. Droppblecken över urtavlan bidrog till felaktig vattenavrinning. Äldre bleck efter nedtagning.



55. Blecken över urtaolorna är bortmonterade och putsningsarbete pågår.



56. Ny puts runt urtaolan och det nya droppblecket av kopparplåt.



57. Nya bleck monterade över urtavlorna. Dessa är placerade närmare taflan än de tidigare

Resultat

Västmanlands läns museum har anlitats som antikvarisk sakkunnig och har deltagit vid byggmöten och diskussioner kring fasad- och fönster reoveringen på Fläckebo kyrka. Åtgärderna har genomförts med angivet material och utformning och åtgärderna följer villkoren i länsstyrelsens beslut dnr 433-10550-06. Under arbetet konstaterades att de fyra fönsterna i tornet var i så dåligt skick att de inte gick att bevara. Fyra nya fönsterbågar har tillverkats i samma utförande som de befintliga. Det äldre glaset återanvändes så mycket som det gick. Vid putsningsarbetet konstaterades även att droppblecken över urtavlorna på kyrktornen var i dåligt skick och felkonstruerade vilket påverkade fasadputsen negativt. Droppblecken togs ned och efter diskussioner med antikvarisk sakkunnig och Länsstyrelsen i Västmanlands län tillverkades nya droppbleck kopparplåt i samma utförande som de befintliga. Vid slutbesiktningen konstaterades det att; det vid stigportarna fanns friställen på några hörn där gammal puts syns igenom, ställningsinfästningar syns på fasaden och bör justeras och avfärgas, att vissa takfortsbräddor bara är grundmålade. Vidare behövdes rengöring från kalkfärg genomföras på fönsterkarmar, dörrkarmar, solbänkar och smidesdetaljer på stigluckorna. Putsentreprenören åtog sig att åtgärda restpunkterna. Skrotstenen på sakristians kommer att avfärgas under våren 2012, då vädret vid slutbesiktningen blivit ogynnsamt för puts- och målningsarbete. Justering av solbänkar, montering av droppblecken vid urtavlorna och lödningslagningen hade vid slutbesiktningen inte genomförts då plåtslagaren ej hunnit med. Det saknades även putsavslut mot plåt vid västra fönstret på kyrkans södra fasad. Läns museet har vid senare tillfällen besökt kyrkan och dokumenterat att plåtarbeten genomförts. Putsarbetet hade vid tillfället ej genomförts.

Litteratur och källor

Ahlberg, Hakon & Björklund, Staffan. *Västmanlands kyrkor i ord och bild*. Falun 2000.

Eriksson, Thorsten. *Utvändig renovering. Fläckebo kyrka*. 2006-09-21

Hammar skiöld, Rolf. *Fläckebo kyrka, Kulturhistorisk karaktäristik*. Västerås stift, 2004.

Västmanlands läns museum, topografiskt arkiv, "Fläckebo kyrka".

Bildförteckning

Nr.	Bild id	Fotograf
1	Karta	© Lantmäteriet
2	VLM arkiv	Rolf Hammarskiöld
3	vlm-kmvaa-1301	Anna Ahlberg
4	vlm-kmvaa-1335	Anna Ahlberg
5	vlm-kmvaa-1330	Anna Ahlberg
6	vlm-kmvaa-1990	Anna Ahlberg
7	vlm-kmvaa-1339	Anna Ahlberg
8	vlm-kmvaa-1300	Anna Ahlberg
9	vlm-kmvaa-1154	Anna Ahlberg
10	vlm-kmvaa-1160	Anna Ahlberg
11	vlm-kmvaa-1151	Anna Ahlberg
12	vlm-kmvaa-1200	Anna Ahlberg
13	vlm-kmvaa-1243	Anna Ahlberg
14	vlm-kmvaa-1167	Anna Ahlberg
15	vlm-kmvLS-1993	Lisa Skanser
16	vlm-kmvaa-1316	Anna Ahlberg
17	vlm-kmvaa-1269	Anna Ahlberg
18	vlm-kmvaa-1276	Anna Ahlberg
19	vlm-kmvaa-1157	Anna Ahlberg
20	vlm-kmvFE-945	Fredrik Ehltton
21	vlm-kmvaa-1255	Anna Ahlberg
22	vlm-kmvaa-1254	Anna Ahlberg
23	vlm-kmvaa-1264	Anna Ahlberg
24	vlm-kmvaa-1284	Anna Ahlberg
25	vlm-kmvaa-1268	Anna Ahlberg
26	vlm-kmvaa-1309	Anna Ahlberg
27	vlm-kmvaa-1290	Anna Ahlberg
28	vlm-kmvaa-1319	Anna Ahlberg

Nr.	Bild id	Fotograf
29	vlm-kmvaa-1189	Anna Ahlberg
30	vlm-kmvaa-1228	Anna Ahlberg
31	vlm-kmvaa-1229	Anna Ahlberg
32	vlm-kmvaa-1239	Anna Ahlberg
33	vlm-kmvaa-1303	Anna Ahlberg
34	vlm-kmvaa-1197	Anna Ahlberg
35	vlm-kmvaa-1137	Anna Ahlberg
36	vlm-kmvaa-1162	Anna Ahlberg
37	vlm-kmvaa-1171	Anna Ahlberg
38	vlm-kmvaa-1134	Anna Ahlberg
39	vlm-kmvaa-1133	Anna Ahlberg
40	vlm-kmvaa-1175	Anna Ahlberg
41	vlm-kmvaa-1283	Anna Ahlberg
42	vlm-kmvaa-1287	Anna Ahlberg
43	vlm-kmvaa-1288	Anna Ahlberg
44	vlm-kmvaa-1150	Anna Ahlberg
45	vlm-kmvaa-1166	Anna Ahlberg
46	vlm-kmvaa-1321	Anna Ahlberg
47	vlm-kmvaa-1193	Anna Ahlberg
48	vlm-kmvaa-1323	Anna Ahlberg
49	vlm-kmvaa-1136	Anna Ahlberg
50	vlm-kmvaa-1324	Anna Ahlberg
51	vlm-kmvaa-1142	Anna Ahlberg
52	vlm-kmvaa-1144	Anna Ahlberg
53	vlm-kmvaa-1270	Anna Ahlberg
54	vlm-kmvaa-1249	Anna Ahlberg
55	vlm-kmvaa-1173	Anna Ahlberg
56	vlm-kmvFE-942	Fredrik Ehltton
57	vlm-kmvFE-943	Fredrik Ehltton

Administrativa uppgifter

<i>Västmanlands läns museums dnr:</i>	VLM 110168
<i>Länsstyrelsen dnr:</i>	433-10550-06
<i>Fastighetsbeteckning:</i>	Fläckebo klockarbol 1:2
<i>Landskap:</i>	Västmanlands landskap
<i>Län:</i>	Västmanlands län
<i>Socken:</i>	Fläckebo socken
<i>Kommun:</i>	Sala kommun
<i>Beställare:</i>	Västerfärnebo-Fläckebo församling Thorsten Eriksson Västerfärnebo församlingsgård Klockarvägen 1 730 70 Västerfärnebo
<i>Putsentreprenad:</i>	Fasad & Kakel Daniel Öberg Pressargatan 12 Eskilstuna
<i>Målerikonsult:</i>	Herbert Sandner Sköldmyrvägen 14 722 31 VÄSTERÅS
<i>Måleri:</i>	Larsson & Örnmark Målerifirma AB Ralf Smeds Retortgatan 2 VÄSTERÅS
<i>Antikvarisk medverkan:</i>	Västmanlands läns museum Anna Ahlberg Karlskatan 2 722 14 VÄSTERÅS Tele: 021-39 32 22



– en del av Region Västmanland

Västmanlands läns museum, Karlsgatan 2, 722 14 VÄSTERÅS
Tele: 021-39 32 22 · E-post: lansmuseet@regionvastmanland.se
Hemsida: www.vastmanlandslansmuseum.se

ISSN 1651-7342
ISBN 978-91-87828-50-8